

Verkenning paardenhouderij in Twente en de Achterhoek

M.W. Hogeveen
K.J. van Calker

Projectcode 31101

Juli 2007

Rapport 4.07.04

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Verkenning paardenhouderij in Twente en de Achterhoek
Hoogeveen, M.W. en K.J. van Calker
Den Haag, LEI, 2007
Rapport 4.07.04; ISBN/EAN: 978-90-8615-162-2
Prijs €10 (inclusief 6% BTW)
39 p., fig., tab.

De paardenhouderij is de afgelopen decennia sterk gegroeid. Het aantal paarden en pony's, het aantal bedrijven met paardenhouderij maar ook het aantal particulieren met een paard is toegenomen. De exacte omvang is niet bekend. Dit rapport beschrijft op basis van beschikbare gegevens voor de regio's Twente en de Achterhoek de (economische) omvang van de paardenhouderij.

Horse keeping has grown enormously in the last few decades. The number of horses and ponies, the number of farms keeping horses and the number of private individuals owning a horse have all risen. The exact numbers are not known. This report describes the economic and general scale of horse keeping for the Twente and the Achterhoek regions of the Netherlands, based on the available data.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330
Telefax: 070-3615624
E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330
Telefax: 070-3615624
E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2007

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
Summary	11
1. Inleiding	13
1.1 Achtergrond en probleemstelling	13
1.2 Doelstelling en doelgroep	14
1.3 Werkwijze en resultaat	14
1.4 Afbakening	14
1.5 Leeswijzer	15
2. Definities	16
2.1 Primaire paardenhouderij	16
2.2 Toeleveranciers	17
2.3 Regio's	18
3. Landbouwbedrijven met paarden en pony's	19
3.1 Inleiding	19
3.2 Resultaten per gemeente	19
3.3 Resultaten per regio	21
3.4 Resultaten per bedrijfstype	22
3.5 Ontwikkelingen in de tijd	22
3.6 Opschaling naar totale regio	24
4. Overige bedrijven	26
5. Economische omvang van de paardenhouderij	31
6. Conclusies	36
Literatuur	39

Woord vooraf

De paardenhouderij is de afgelopen decennia sterk gegroeid. Het aantal paarden en pony's, het aantal bedrijven met paardenhouderij maar ook het aantal particulieren met een paard is toegenomen. De belangstelling voor de paardenhouderij vanuit het beleid en de belangenbehartiging neemt ook toe. In 2006 is de *Visie Paard en Landschap* van het ministerie van LNV verschenen. Hierin staat onder meer dat LNV een beter beeld wil krijgen van de ontwikkeling van de sector op het gebied van economie, landschap en recreatie. Wellicht dat deze verkenning hiertoe een bijdrage kan leveren.

De exacte omvang van de paardenhouderij is niet bekend. Dit rapport beschrijft op basis van beschikbare gegevens voor de regio's Twente en de Achterhoek de (economische) omvang van de paardenhouderij.

De verkenning naar de paardenhouderij in Twente en de Achterhoek is uitgevoerd in opdracht van AOC Oost. Namens het LEI vormden Klaas Jan van Calker, Jakob Jager en Marga Hoogeveen het projectteam. Het LEI dankt AOC Oost voor de opdracht en het gestelde vertrouwen.

Dr. J.C. Blom
Algemeen directeur LEI

Samenvatting

De paardenhouderij is de afgelopen decennia sterk gegroeid. Het aantal paarden en pony's, het aantal bedrijven met paardenhouderij maar ook het aantal particulieren met een paard is toegenomen. De exacte omvang is niet bekend. Dit rapport beschrijft op basis van beschikbare gegevens voor de regio's Twente en de Achterhoek de (economische) omvang van de paardenhouderij.

De doelstelling van de verkenning is het geven van inzicht in de structuur en economische omvang van de paardensector in de regio Twente en de Achterhoek. Een deskstudie is uitgevoerd naar de structuur en economische omvang van de paardensector op basis van bestaande databanken, aanvullende schattingen en dergelijke.

De belangrijkste conclusies uit de verkenning zijn:

- het aantal paarden en pony's is moeilijk te kwantificeren. Schattingen op basis van de CBS-Landbouwtelling geven aan dat er in Twente 23.600 en in de Achterhoek 24.200 paarden en pony's zijn. Dit lijkt gezien het agrarische karakter van de beide regio's een overschatting van de populatie. Schattingen op basis van een sommatie levert voor Twente een aantal van 19.142 en voor de Achterhoek 16.768 paarden en pony's op. Deze aantallen lijken een onderschatting vanwege de waarschijnlijkheid dat particulieren op het platteland gemiddeld meer paarden en pony's bezitten dan particulieren elders en het feit dat een groep bedrijven niet-zijnde landbouwbedrijf of manege niet meegenomen is. Deze groep van bedrijven is moeilijk in kaart te brengen;
- de economische omzet in de paardenhouderij op basis van het aantal inwoners varieert van €29,2 miljoen tot €40,9 miljoen voor de Achterhoek en van €44,6 miljoen tot €62,4 miljoen voor Twente. Hierbij is rekening gehouden met directe omzet (bijvoorbeeld maneges, handelstallen en hengstenhouderij), indirecte omzet (bijvoorbeeld foerage, gezondheidszorg en ruitersportartikelen) en omzet van sport (evenementen) en stamboeken;
- de economische omzet (direct, indirect en stamboek en sport) berekend op basis van de sommatie van het aantal aanwezige paarden varieert van €50,1 miljoen tot €70,2 miljoen voor de Achterhoek en van €57,2 miljoen tot €80,1 miljoen voor Twente;
- de economische omzet van de paardenhouderij in de Achterhoek en Twente ligt duidelijk hoger dan in andere regio's in Nederland. De landelijke omgeving maakt deze hogere economische omzet mede mogelijk.

Summary

Exploratory study of horse keeping in the Twente and the Achterhoek regions

Horse keeping has grown enormously in the last few decades. The number of horses and ponies, the number of farms keeping horses and the number of private individuals owning a horse have all risen. The exact numbers are not known. This report describes the economic and general scale of horse keeping for the Twente and the Achterhoek regions of the Netherlands, based on the available data.

The objective of the exploratory study is to provide insight into the structure and economic scale of the horse sector in the Twente and the Achterhoek regions. A desk study was carried out, investigating the structure and economic scale of the horse sector on the basis of existing databanks, supplementary estimates and such like.

The most important conclusions drawn from the exploratory study were:

- the number of horses and ponies is difficult to quantify. Estimates based on the CBS (Statistics Netherlands) agricultural census indicate that there are 23,600 horses and ponies in Twente and 24,200 in the Achterhoek region. In view of the agricultural character of both regions, this would appear to be an overestimation of the equine population. Estimates on the basis of a summation result in the figure of 19,142 horses and ponies for Twente and 16,768 for the Achterhoek region. These figures appear to be an underestimation of the actual situation due to the probability that private individuals in rural areas own more horses and ponies on average than private individuals elsewhere, combined with the fact that a group of holdings that are not agricultural farms or riding stables has not been included. It is difficult to gain insight into this group of holdings;
- the economic turnover within horse keeping, based on the number of inhabitants, varies from €29.2 million to €40.9 million for the Achterhoek region and from €44.6 million to €62.4 million for the region of Twente. In this regard, account has been taken of direct turnover (e.g. riding stables, stall rental and stallion keeping), indirect turnover (e.g. fodder, health care and equestrian sports items) and turnover from sport/sports events and studbooks;
- the economic turnover (direct, indirect and studbook/sport-related) calculated on the basis of the summation of the number of horses present varies from €50.1 million to €70.2 million for the Achterhoek region and from €57.2 million to €80.1 million for Twente;
- the economic turnover of horse keeping in the Achterhoek and Twente regions is clearly higher than in other regions of the Netherlands. The rural environment is partly what makes this higher economic turnover possible.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond en probleemstelling

De schattingen van het aantal paarden en pony's in Nederland lopen uiteen van 300.000 tot 500.000 stuks. Voor de Nederlandse paardenhouderij wordt een omzet gegeven van 1,5 miljard euro in 2006 (LNV, 2006b). De geschatte werkgelegenheid bedraagt volgens PVE ongeveer 12.000 personen. De exacte omvang en ontwikkeling van de sector is niet bekend, omdat een integraal monitoringssysteem ontbreekt.

De paardenhouderij kenmerkt zich door het gebruiksdoel voor de sport en recreatie en omvat niet langer alleen fokkerij, productie, handel en slacht zoals voor rund, varken of schaap. Alle aspecten uit de paardenhouderij worden zowel hobbymatig als bedrijfsmatig bedreven. Dit maakt dat de paardenhouderij een ingewikkelde sector is voor de overheid. Maar ook dat er een brede maatschappelijke interesse is voor deze sector (Sectorraad Paarden, 2004). De paardenhouderij hoort bij de zogenaamde 'diensten-dierhouderij', met recreatie en sport als voornaamste functies. Dit is een belangrijk verschil met de landbouwsectoren die vooral gericht zijn op voedselproductie. De dienstensector is veelal lokaal georiënteerd.

AOC Oost te Lochem heeft een projectvoorstel ontwikkeld met als titel *Paard als economische trekker in Twente en de Achterhoek*. Aanleiding hiertoe zijn het veranderde landbouwbeleid (druk op inkomens en het zoeken naar alternatieven), stoppende landbouwers en de groei in de paardenhouderij in de regio. AOC Oost verzorgt opleidingen voor medewerkers en ondernemers in de groene sector. Doel van het project is, kortweg, het versterken van de economische ontwikkelingen in de paardenhouderij. Dit wordt bereikt door onderzoek naar de sector, het ontwikkelen van leersituaties en -arrangementen, het vormen van een expertisecentrum paard en door het faciliteren van het leren van elkaar.

Het projectvoorstel van AOC Oost is ingediend bij Het Platform Beroepsonderwijs (HPBO) te Driebergen. Voorafgaand aan de besluitvorming over dit projectvoorstel van AOC Oost heeft HPBO gevraagd naar de omvang van de paardenhouderij sector in de betreffende regio. Met een indicatie over het belang van de paardensector kan het platform haar besluitvorming beter onderbouwen. Een verkenning van de omvang van de paardenhouderij in de regio Twente en de Achterhoek ontbreekt op dit moment. DLV Groen en Ruimte bv heeft voor een drietal gemeenten in Noordoost-Twente een verkenning van de mogelijkheden voor de paardensector in de regio uitgevoerd (Gebben en Van Amersfoort, 2006). Deze verkenning betreft een deel van het gebied waar het in het projectplan om gaat. De verkenning bevat een inventarisatie van de bedrijven met paarden, de aanverwante bedrijven en evenementen. Het LEI is gevraagd een verkenning naar de economische omvang van de paardensector te doen in de regio's Twente en de Achterhoek.

1.2 Doelstelling en doelgroep

De doelstelling van de verkenning is het geven van inzicht in de structuur en economische omvang van de paardensector in de regio Twente en de Achterhoek. Deze rapportage is een verslag van de verkenning. Tot de doelgroep behoren de opdrachtgever, HPBO en overige geïnteresseerden.

1.3 Werkwijze en resultaat

Er wordt een desk studie naar structuur en economische omvang van de paardensector uitgevoerd op basis van bestaande databanken, aanvullende schattingen en dergelijke. Gegevensbronnen zijn CBS-Landbouwtelling, bestanden van de Kamer van Koophandel, BIRO (databank Bedrijven en Instellingen Registratie Overijssel), andere gegevensbronnen en rapporten. Door middel van het raadplegen van gebiedsexperts zal het resultaat van de desk studie worden gevalideerd.

Waar mogelijk is getracht een vergelijking met andere sectoren te maken. Bijvoorbeeld met de melkveehouderijsector en de recreatiesector.

Het resultaat is een verkenning (overzicht) van de primaire paardenhouderij (professioneel versus hobbyhouderij, paarden bij particulieren), naar sector, aantallen paarden en pony's, aantal en soort bedrijven. Daarnaast een schatting van de economische omvang van de directe paardenhouderij (primaire houderij) en de indirecte paardenhouderij (evenementen, toeleveranciers, hoefsmeden, dierenartsenpraktijken (DAP's), foerage enzovoort). Het op te leveren inzicht geeft HPBO de gelegenheid om haar keuze ten aanzien van financiering van het ingediende AOC-project beter te onderbouwen.

1.4 Afbakening

Het project bevat een verkenning van de omvang van de paardenhouderij. Niet aan bod komen een beschrijving van de innovatiekracht van de paardensector, een verkenning van de toekomstige economische activiteit van de paardenhouderij en ook zal geen SWOT-analyse worden uitgevoerd in dit project. (Bron: *Paard als economische trekker in Twente en de Achterhoek*. Projectvoorstel AOC Oost, Lochem, 31 januari 2007.) In een eventueel tweede project zullen de drie hiervoor genoemde onderwerpen worden onderzocht.

Gegevens die de paardenhouderij volledig omvatten zijn niet voorhanden. Er is gebruik gemaakt van allerlei deelbestanden met gegevens. Het is niet de bedoeling van het project om tot in detail een overzicht van de sector in de betreffende regio te verschaffen. Er is een afweging gemaakt tussen mate van inspanning om gegevens te verkrijgen en de bijdrage aan het resultaat.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft enkele definities en omschrijvingen van de paardenhouderij en de toeleveranciers. Tevens worden de twee betreffende regio's beschreven. Hoofdstuk 3 beschrijft een analyse van paarden en pony's op landbouwbedrijven. Hoofdstuk 4 geeft het resultaat van een inventarisatie van de paardenhouderij en toeleveranciers uit andere databronnen. In hoofdstuk 5 wordt een schatting gemaakt van de economische omvang van de paardenhouderij in Twente en de Achterhoek. Het rapport sluit af met conclusies (hoofdstuk 6).

2. Definities

De beschrijving van de paardenhouderij in dit hoofdstuk is grotendeels ontleend aan de handreiking van de Sectorraad Paarden en de Vereniging Nederlandse Gemeenten, *Paardenhouderij en Ruimtelijke Ordening* (SRP, 2006).

Hierin wordt de paardenhouderij onderscheiden in een gebruiksgericte paardenhouderij en een productiegerichte paardenhouderij. De gebruiksgericte paardenhouderij is een paardenhouderij waar het rijden met paarden primair gericht is op de ruiters/amazone. In een productiegerichte paardenhouderij wordt uitsluitend of in hoofdzaak handelingen aan en/of met paarden worden verricht die primair gericht zijn op het voortbrengen, africhten en trainen en verhandelen van paarden. Deze indeling is vanuit de ruimtelijke ordening (bestemmingsplan) van belang.

2.1 Primaire paardenhouderij

De gebruiksgericte en productiegerichte paardenhouderij oftewel de primaire paardenhouderij laat zich opdelen in bedrijfstakken en bedrijfstypen. Figuur 2.1 geeft een overzicht van de hoofdactiviteiten per bedrijfstype.

Bedrijfstak	Bedrijfstype	Hoofdactiviteit
Fokkerij	Hengstenhouderij	Inzetten van een of meerdere hengsten voor de fokkerij middels natuurlijke dekking of kunstmatige inseminatie.
	Merriehouderij	Inzetten van een of meerdere merries voor de fokkerij
	Opfokbedrijf	Het huisvesten van jonge paarden, al dan niet in eigendom, in de leeftijd van 4 tot 356 maanden.
	Spermawinstation	Het winnen, bewerken en afzetten van sperma van hengsten ten behoeve van de fokkerij.
	Embryotransplantatie	Het verrichten van embryotransplantaties; insemineren van merries, het winnen van embryo's en het terugplaatsen ervan.
	Paardenmelkerij	Het verkopen van melk en/of melkproducten geproduceerd uit melk afkomstig van merries aanwezig op het bedrijf.
Africhting	Stoeterij	Combinatie van een merriehouderij met een opfokbedrijf en/of africhtstal en/of hengstenhouderij.
	Africhtstal	Het africhten van paarden. Hieronder wordt verstaan het zadelmak maken, het betuigen, het keuringsklaar maken enzovoort.
Sport	Sportstal	Een combinatie van het trainen van paarden, het uitbrengen van paarden in de sport en het geven van instructies aan derden op paarden die niet eigendom zijn van het bedrijf.

Figuur 2.1 Hoofdactiviteiten per bedrijfstype in de verschillende bedrijfstakken

Bedrijfstak	Bedrijfstype	Hoofdactiviteit
Sport	Stalhouderij	Het verhuren van aanspanningen voor bijvoorbeeld huwelijken, begrafenissen, tochten of shows.
	Pensionstal	Het houden van paarden van derden. Hieronder wordt verstaan de verhuur van stalling met accommodatie en/of weiland en het verzorgen van de paarden.
	Verenigingsaccommodatie	Paardenaccommodatie ten behoeve van een vereniging van natuurlijke personen, zonder structurele stalling van paarden.
Recreatie	Manege	Zie hierboven.
	Stalhouderij	
	Pensionstal	
	Verenigingsaccommodatie	
Handel	Handelstal	In- en verkopen van paarden. Een handelstal, vooral een sportpaardenhandelstal, doet eerst aan waardeverbetering voordat een paard weer doorverkocht wordt.

Figuur 2.1 Hoofdactiviteiten per bedrijfstype in de verschillende bedrijfstakken (vervolg)

Bron: SRP (2006).

In het algemeen komen combinaties van bedrijfstypen veel voor en ook combinaties van een paardentak en bijvoorbeeld een agrarische tak komen ook veel voor. Onder de sport vallen de disciplines: dressuur, springen, eventing, endurance, mennen, aangespannen sport, voltige, reining, polosport en draf- en rensport. De disciplines kunnen zowel op (top)sport als recreatief niveau worden beoefend. Binnen de handel kan onderscheid worden gemaakt tussen binnenlandse handel en de import- en export.

Paarden die niet meer voor een van de drie kernactiviteiten (fokkerij, recreatie of sport) gebruikt worden, kunnen bij de slachterijen terecht komen. Bovendien is er ook sprake van professionele en een particuliere handel. In Nederland komt de fokkerij ten behoeve van de slacht niet voor.

Een paardenhouderij kan een bedrijfsmatige, semibedrijfsmatige of hobbymatige paardenhouderij betreffen als ook een rijvereniging. Bij bedrijfsmatig is sprake van een volwaardige paardenhouderij gericht op het genereren van een voldoende bedrijfsresultaat. Van semibedrijfsmatig is sprake wanneer het bestaansrecht van de paardenhouderij niet geheel afhankelijk is van het daarmee te genereren bedrijfsresultaat maar qua omvang en aard niet kan worden aangemerkt als hobbymatig. Hobbymatig is de restcategorie, waarbij het houden van paarden kleinschalig is en niet gericht op het genereren van omzet.

Een rijvereniging kan niet als paardenhouderij worden aangemerkt, maar kan vanwege de relatie die tussen paarden en de vereniging bestaat daarvan ook weer niet geheel los worden gezien. Het betreft slechts een accommodatie waarin in verenigingsverband met paarden wordt gereden, zonder dat ter plaatse paarden worden gehouden.

2.2. Toeleveranciers

Toeleveranciers zijn te onderscheiden in:

- gezondheidszorg, inclusief hoefbeslag;
- foerage/strooiselhandel;

- onderzoek/voorlichting/onderwijs;
- evenementenorganisaties;
- sportuitrustingsbedrijven;
- verzekeringen;
- mestverwerking;
- stallenbouw/trailerverkoop;
- transport;
- uitzendbedrijven;
- media (vakliteratuur, websites). (Bron: Rijkssen en Visser-Riedstra, 2005)

2.3 Regio's

In regio Twente vallen de gemeenten Almelo, Borne, Dinkelland, Enschede, Haaksbergen, Hellendoorn, Hengelo, Hof van Twente, Losser, Oldenzaal, Tubbergen, Twenterand, en tot slot Wierden (totaal 13 gemeenten). Rijssen-Holten valt in Salland sinds de samenvoeging/gemeentelijke herindeling van 2001.

De Achterhoek bevat de gemeenten: Aalten, Berkelland, Bronckhorst, Doetinchem, Lochem, Montferland, Oost-Gelre, Oude IJsselstreek, Winterswijk en tot slot Zutphen (totaal 10). In Twente wonen 3,6% van de Nederlanders en in de Achterhoek is dit percentage 2,3.

3. Landbouwbedrijven met paarden en pony's

3.1 Inleiding

De basis voor dit hoofdstuk is de CBS-Landbouw telling. De CBS-Landbouw telling is een jaarlijkse data-inwinning onder alle landbouwbedrijven in Nederland vanaf 3 nge (Nederlandse grootte-eenheid) en bevat gegevens over dieren, arealen, arbeid en andere structuurkenmerken. Landbouwers zijn verplicht om aan de telling mee te doen. In de CBS-Landbouw telling wordt gevraagd naar onder andere de aantallen dieren die op het bedrijf aanwezig zijn. Dit betekent dat ook dieren die op contract of verzorgingsloon voor derden gemest of gehouden worden, worden geteld. Specifiek voor paarden en pony's betekent dit dat alle dieren gehouden op het bedrijf dienen te worden opgegeven.

Niet alle bedrijven met paarden zijn registratieplichtig voor de productschappen. Deze registratie is de basis voor deelname aan de CBS-Landbouw telling. Dit betekent dat niet alle bedrijven met paarden in de CBS-Landbouw telling worden meegenomen. Bijvoorbeeld maneges komen relatief weinig voor in de CBS-Landbouw telling. Dit hoofdstuk schetst een beeld van de landbouwbedrijven met paarden in Twente en de Achterhoek.

In dit hoofdstuk wordt nge als maatstaf voor economische omvang gehanteerd. De Nederlandse grootte-eenheid is een reële economische maatstaf die gebaseerd is op het brutostandaardsaldo (bss, opbrengsten minus bepaalde specifieke kosten). Het is een maat waarmee de economische omvang van agrarische activiteiten wordt weergegeven. De nge per technische productie-eenheid (hectare, dier) wordt berekend door de bss van de productie-eenheden te delen door een bepaalde deelfactor, die per jaar kan verschillen. De nge wordt zowel gebruikt om de absolute bedrijfsomvang van agrarische bedrijven of sectoren weer te geven (uitgedrukt in nge) als om de specialisatiegraad van bedrijven te bepalen (volgens de NEG-typing). De bss en nge worden om de twee jaar herzien. De normen krijgen de naam van het jaar waarvan het prijsniveau is gebruikt. De laatste berekening van normen is gebeurd op prijsniveau 2002. Die normen zijn voor het eerst gebruikt in de Landbouw telling van 2005. Een nge staat bij prijsniveau 2002 (Landbouw tellingen 2005 en 2006) voor 1.400 euro aan saldo.

3.2 Resultaten per gemeente

In Twente zijn er in 2006 totaal 1.152 landbouwbedrijven met paarden en pony's (ruim 23% van totaal landbouwbedrijven), met totaal 7.657 paarden en pony's (5,9% van totaal Nederland). In Twente woont 3,6% van de Nederlanders. Gezien de bevolking in Twente zijn er relatief veel paarden en pony's in de regio aanwezig. Het economische belang van de paarden en pony's is 24% van het totaal nge op landbouwbedrijven met paardenhouderij. Dit betekent dat van de totale economische omvang (44.807 nge) er 10.754 nge afkomstig is uit de paardenhouderij. Totaal zijn 1.503 arbeidsjaren ingezet (zie tabel 3.1).

Tabel 3.1 Landbouwbedrijven in Twente en de Achterhoek per gemeente, aantallen paarden en pony's, economische omvang en arbeid op bedrijven met paarden en pony's

Gemeente	Landbouwbedrijven			Paarden en pony's	Nge (a) bedrijven met paarden en pony's		Totaal arbeidsjaren op bedrijven met paarden en pony's
	totaal	met paarden en pony's	percentage van totaal		totaal	percentage paarden en pony's	
Almelo	161	28	17,4	137	880	25	30
Hof van Twente	831	179	21,5	921	9.065	15	269
Borne	87	25	28,7	170	704	32	39
Dinkelland	779	167	21,4	1.614	8.727	21	253
Enschede	270	68	25,2	606	2.211	45	90
Haaksbergen	406	96	53,6	567	3.042	27	118
Hellendoorn	406	87	21,4	436	2.756	24	109
Hengelo	138	43	31,2	362	1.061	52	41
Losser	328	89	27,1	453	3.869	17	114
Oldenzaal	35	12	34,3	48	172	39	10
Tubbergen	754	177	23,5	1.092	5.987	25	192
Twenterand	350	75	21,4	407	2.615	21	88
Wierden	379	106	28,0	844	3.718	30	147
Totaal Twente	4.924	1.152	23,4	7.657	44.807	24	1.503
Aalten	394	84	21,3	359	4.136	12	137
Oude IJsselstreek	507	121	23,9	811	4.941	23	143
Doetinchem	292	79	27,1	373	2.307	22	95
Berkelland	1.065	235	22,1	1.698	11.962	19	382
Bronckhorst	987	287	29,1	1.361	10.917	18	318
Groenlo	454	90	19,8	564	4.367	18	113
Montferland	392	101	25,8	1.079	4.553	36	115
Lochem	634	160	25,2	764	6.697	17	208
Winsterswijk	420	118	28,1	653	3.813	26	130
Zutphen	64	19	29,7	206	1.375	22	37
Totaal Achterhoek	5.209	1.294	24,8	7.868	55.067	20	1.676

a) Nge staat voor Nederlandse grootte-eenheid.

Bron: CBS-Landbouwtelling 2006.

Hof van Twente, Dinkelland en Tubbergen zijn gemeenten met veel landbouwbedrijven met paarden en pony's. Procentueel zijn er veel landbouwbedrijven met paarden en pony's in de gemeenten Borne, Hengelo, Oldenzaal en Wierden. Een substantiële economische activiteit van de paardenhouderij in relatie tot alle landbouwactiviteiten is te vinden op landbouwbedrijven in de gemeenten Enschede, Hengelo en Oldenzaal. Dit zijn vooral de stedelijke gebieden. Respectievelijk 45, 52 en 39% van de economische omvang is afkomstig uit de paardenhouderij. Echter, in de totale regio is de omvang van de landbouw in deze drie gemeenten niet groot. Tussen de afzonderlijke bedrijven kunnen de verschillen in economisch belang van de paardenhouderij groot zijn.

In de Achterhoek zijn er in 2006 totaal 1.294 landbouwbedrijven met een of meer paarden en pony's (bijna 25% van totaal landbouwbedrijven), totaal 7.868 paarden en pony's (6,1% van totaal Nederland) en is het economische belang van de paarden en pony's

een vijfde van het totaal op die bedrijven. Totaal zijn 1.676 arbeidsjaren ingezet. Ten opzichte van de inwoners in de Achterhoek (2,3% van de Nederlanders) zijn er veel paarden en pony's aanwezig. Berkelland, Bronckhorst en Lochem zijn gemeenten met relatief veel landbouwbedrijven met paarden en pony's. Procentueel zijn er veel landbouwbedrijven met paarden en pony's in de gemeenten Doetinchem, Bronckhorst, Winterswijk en Zuthpen. Ook hier betreft het de stedelijke gebieden. De spreiding in het percentage bedrijven met paardenhouderij is in de Achterhoek (19,8%-29,7%) minder groot dan in Twente (17,4%-34,3%). Een substantiële economische activiteit van de paardenhouderij in relatie tot alle landbouwactiviteiten is te vinden op landbouwbedrijven in de Achterhoekse gemeente Montferland (36%).

3.3 Resultaten per regio en naar bedrijfsgrootte

Van alle landbouwbedrijven met paarden en pony's in Nederland (17.584) is 6,6% gelegen in Twente en 7,4% in de Achterhoek (tabel 3.2). Twentse landbouwbedrijven met paarden en pony's hebben gemiddeld een groter economisch belang (24%) in de paardenhouderij dan in de rest van Nederland. Voor beide regio's geldt dat de bedrijven gemiddeld iets minder paarden en pony's en een kleinere oppervlakte cultuurgrond hebben dan in de rest van Nederland (zie tabel 4.2).

Tabel 3.2 Landbouwbedrijven met paarden en pony's in Twente, de Achterhoek en de rest van Nederland

Regio	Bedrijven met paarden en pony's	Paarden en pony's totaal	per bedrijf	Nge (a) percentage van totaal nge	Areaal per bedrijf (ha)	Arbeidsjaren per bedrijf
Twente						
Minder dan 5 paarden en pony's per bedrijf	809	1.971	2,4	9	24,7	1,3
Meer dan 5 paarden en pony's per bedrijf	343	5.686	16,6	54	18,0	1,4
Alle bedrijven	1.152	7.657	6,6	24	22,7	1,3
Achterhoek						
Minder dan 5 paarden en pony's per bedrijf	999	2.337	2,3	9	29,7	1,3
Meer dan 5 paarden en pony's per bedrijf	295	5.531	18,7	54	25,8	1,4
Alle bedrijven	1.294	7.868	6,1	20	28,8	1,3
Rest Nederland						
Minder dan 5 paarden en pony's per bedrijf	10.367	25.349	2,4	7	37,2	1,4
Meer dan 5 paarden en pony's per bedrijf	4.771	88.619	18,6	49	31,5	1,5
Alle bedrijven	15.138	113.968	7,5	20	35,4	1,4

a) Nge staat voor Nederlandse grootte-eenheid.

Bron: CBS-Landbouwtelling 2006.

Slechts een klein deel van de landbouwbedrijven met paarden en pony's heeft meer dan 5 paarden en pony's (Twente: 30%, de Achterhoek: 23% en de rest van Nederland: 32%). Deze bedrijven zijn gemiddeld kleiner in oppervlakte maar groter in totale economische bedrijfsomvang en besteden gemiddeld meer arbeidsjaren per bedrijf. Het economische belang van de paardenhouderij op die bedrijven in Twente en de Achterhoek is 54%. Ruim 70% van de paarden en pony's komt voor op bedrijven met meer dan 5 paarden en pony's.

Wanneer in meer detail naar landbouwbedrijven met meer dan 5 paarden en pony's wordt gekeken, wordt duidelijk dat van die groep meer dan de helft 6-10 paarden en pony's heeft. In Twente hebben totaal 25 bedrijven meer dan 40 paarden en pony's (gemiddeld 76 stuks per bedrijf), in de Achterhoek zijn dit 23 bedrijven (gemiddeld 100 stuks per bedrijf). Naarmate het aantal paarden en pony's per bedrijf toeneemt, neemt het economisch belang van de paardenhouderij ook toe. Landbouwbedrijven in Twente en de Achterhoek met meer dan 40 paarden en pony's zijn bijna geheel afhankelijk van de paardenhouderij, respectievelijk 97 en 89% van de nge is afkomstig uit de paardenhouderij.

3.4 Resultaten per bedrijfstype

De landbouwbedrijven worden ingedeeld naar hoofdbedrijfstype op basis van de economische activiteiten van het bedrijf. Bijvoorbeeld een graasdierbedrijf heeft twee derde van de activiteiten bestaand uit graasdieren en grasland. Tabel 3.3 geeft een overzicht van het voorkomen van landbouwbedrijven met paarden en pony's naar bedrijfstype. Zowel voor Twente, de Achterhoek als overig Nederland zijn de landbouwbedrijven met paarden en pony's vaak van het bedrijfstype graasdierbedrijven. De combinatie van paarden en pony's en andere graasdieren als melkkoeien, vleesvee en schapen is een voor de hand liggende combinatie. Bijna 90% van de paarden en pony's wordt gehouden op graasdierbedrijven in beide regio's. Het gemiddeld aantal paarden en pony's per bedrijf is voor graasdierbedrijven ook het hoogst evenals het economisch belang van de paardenhouderij.

Verbreidingsactiviteiten (verwerking van producten, verkoop, recreatie en zorg) komen relatief weinig voor op landbouwbedrijven met paarden in Twente en de Achterhoek. Een kleine 7% van de landbouwbedrijven met paarden heeft een of meerdere recreatieactiviteiten en dat zijn vooral verblijfsrecreatie, ontvangst van bezoekers en/of verhuur van recreatiegoederen.

3.5 Ontwikkelingen in de tijd

Aantal landbouwbedrijven met paarden en pony's neemt af (tabel 3.4). Overigens geldt dit ook voor alle landbouwbedrijven die deelnemen aan de CBS-Landbouwtelling. Vooral het aantal bedrijven met weinig paarden en pony's (≤ 5) neemt af, landelijk maar ook in de beide regio's. Er is een toename in absolute zin van het aantal bedrijven met meer dan 5 paarden en pony's. In Twente is de relatieve toename groot, van 21 naar 30%, en in de Achterhoek is de toename kleiner, van 17 naar 23%. In de Achterhoek zijn er relatief minder bedrijven met meer dan 5 paarden en pony's dan in de rest van Nederland.

Tabel 3.3 Landbouwbedrijven met paarden en pony's in Twente, de Achterhoek en de rest van Nederland ingedeeld naar bedrijfstype

Regio	Bedrijven met paarden en pony's	Paarden en pony's		Nge (a)percentage van totaal nge
		totaal	per bedrijf	
Twente				
Akkerbouw	9	20	2,2	8
Tuinbouw	4	11	2,8	3
Blijvende teelt	15	66	4,4	2
Graasdier	945	6.855	7,3	33
Hokdier	97	350	3,6	6
Gewascombinatie	2	14	7,0	27
Veecombinatie	51	278	5,5	14
Gewas/vee	29	63	2,2	15
Achterhoek				
Akkerbouw	20	45	2,3	14
Tuinbouw	8	36	4,5	5
Blijvende teelt	6	36	6,0	6
Graasdier	1.038	6.970	6,7	25
Hokdier	99	333	3,4	5
Gewascombinatie	6	13	2,2	9
Veecombinatie	47	227	4,8	12
Gewas/vee	70	208	3,0	22
Overig Nederland				
Akkerbouw	805	2.305	2,9	6
Tuinbouw	375	1.143	3,0	3
Blijvende teelt	191	646	3,4	5
Graasdier	11.534	99.711	8,6	28
Hokdier	837	2.937	3,5	5
Gewascombinatie	156	504	3,2	5
Veecombinatie	336	2.171	6,5	13
Gewas/vee	904	4.551	5,0	16
Alle bedrijven in Nederland	17.584	129.493	7,4	20

a) Nge staat voor Nederlandse grootte-eenheid.

Bron: CBS-Landbouwtelling 2006.

In Twente zijn de afgelopen 10 jaar per saldo minder bedrijven met paarden en pony's gestopt dan landelijk gemiddeld en is de oppervlakte cultuurgrond per bedrijf nauwelijks veranderd. In de Achterhoek is het aantal bedrijven met paarden en pony's sterker gereduceerd dan het landelijke beeld maar is de oppervlakte cultuurgrond per bedrijf toegenomen.

Het aantal pony's en paarden neemt toe, waarbij het aantal pony's sterker toeneemt dan paarden. In vergelijking tot de rest van Nederland is de toename van het totaal aantal dieren in Twente en de Achterhoek in de periode 1996-2001 sterker. In de periode 2001-2006 is er een lichte afname in Twente en een kleine groei in de Achterhoek. In de rest van Nederland vindt in de laatstgenoemde periode vooral groei plaats van het aantal dieren. Vooral in de Achterhoek zijn veel extra pony's (+64%, periode 1996-2006), vooral op bedrijven met meer dan 5 paarden en pony's.

Een landelijk beeld is dat het aantal paarden van ouder dan 3 jaar toeneemt op landbouwbedrijven en het aantal opfokpaarden (≤ 3 jaar) blijft in absolute aantallen gelijk. In de Achterhoek is in 2006 het aantal opfokpaarden 7% minder dan in 1996, in Twente zijn er zelfs meer opfokpaarden (14%). Landbouwbedrijven met een gering aantal paarden en pony's (≤ 5) hebben de afgelopen 10 jaar fors minder opfokpaarden gehouden.

Het economische belang (gemeten in aandeel van de paardenhouderij in totaal nge) van de paardenhouderij op landbouwbedrijven neemt toe in Nederland en ook in Twente en de Achterhoek. Vooral in de Achterhoek is sprake van een inhaalslag en neemt het belang toe. De paardenhouderij op landbouwbedrijven in Twente is ten opzichte van de Achterhoek en de rest van Nederland van groter belang.

Tabel 3.4 Ontwikkelingen van landbouwbedrijven met paarden

	Jaar			Index (1996=100)	
	1996	2001	2006	2001	2006
Twente					
Bedrijven met paarden en pony's	1.242	1.295	1.152	104	93
Paarden en pony's	5.843	7.774	7.657	133	131
Gemiddeld aantal paarden en pony's	4,7	6,0	6,6	128	141
Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond (ha)	23,0	22,8	22,7	99	99
NGE paarden in totaal (%)	16	18	24	111	146
Bedrijven > paarden en pony's (%)	21	26	123	123	140
Achterhoek					
Bedrijven met paarden en pony's	1.517	1.423	1.294	94	85
Paarden en pony's	6.328	7.677	7.868	121	124
Gemiddeld aantal paarden en pony's	4,2	5,4	6,1	129	146
Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond (ha)	24,3	25,7	28,8	106	119
NGE paarden in totaal (%)	12	15	20	120	165
Bedrijven > paarden en pony's (%)	17	19	23	110	132
Rest Nederland					
Bedrijven met paarden en pony's	17.421	17.189	15.138	99	87
Paarden en pony's	93.954	106.176	113.968	113	121
Gemiddeld aantal paarden en pony's	5,4	6,2	7,5	115	140
Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond (ha)	30,7	32,8	35,4	107	115
NGE paarden in totaal (%)	14	15	20	104	143
Bedrijven > paarden en pony's (%)	24	27	32	111	131

NGE staat voor Nederlandse grootte-eenheid.

Bron: CBS-Landbouwtelling 1996, 2001 en 2006.

3.6 Opschaling naar totale regio

De CBS-Landbouwtelling bevat slechts een deel van de bedrijven met paarden en pony's. Immers niet ieder bedrijf met paarden en pony's is verplicht tot het invullen van de jaarlijkse telling. Maneges zijn bijvoorbeeld niet verplicht mee te doen aan de telling. Doordat de CBS-Landbouwtelling bedrijven bevat, worden paarden van particulieren (zonder landbouwbedrijf), ook niet geteld.

Opschaling van het aantal paarden en pony's uit de CBS-Landbouwtelling (130.000 stuks) naar een totale populatie van Nederland (400.000 stuks, bron: ministerie van LNV, 2006) kan met behulp van een opschalingsfactor. De CBS-Landbouwtelling zou een derde (factor 3,08) van het aantal paarden en pony's vertegenwoordigen.

Toegepast op regio's Twente en de Achterhoek betekent dit dat er in Twente ongeveer 23.600 paarden en pony's zijn en in de Achterhoek ongeveer 24.200 stuks.

Door twee redenen is de geschatte populatie paarden en pony's in Twente en de Achterhoek onzeker. Deze redenen zijn:

- de omvang van de populatie paarden en pony's in Nederland is niet bekend. De geschatte omvang varieert tussen de 300.000 en 500.000 paarden en pony's;
- een relatief groot deel van de paarden en pony's is in bezit en gehuisvest bij particulieren met grond. Naar schatting zijn er in Nederland 100.000 paardeneigenaren die eigen grond hebben voor hun paard (bron: KNHS, website). Dit zijn vooral paardeneigenaren in het noorden, oosten en zuiden van het land. Voor Twente en de Achterhoek zou dit kunnen betekenen dat er relatief meer paarden en pony's niet geteld worden in de landbouwtelling. Anderzijds zou het ook zo kunnen zijn dat deze particulieren juist wel aan de landbouwtelling deelnemen vanwege de een of enkele hectares grond die in bezit zijn.

Om de onzekerheid in de verhouding tussen de populatie in de CBS-Landbouwtelling en het geschatte nationale totaal te kwantificeren zijn 4 scenario's doorgerekend. Twee met een variatie in de totale nationale populatie (300.000 en 500.000 stuks) en twee waarbij aangenomen is dat de populatie uit de CBS-Landbouwtelling in meer of mindere mate de totale populatie vertegenwoordigt. Enerzijds doordat er relatief veel particuliere paardenbezitters zijn (factor 3,08 * 1,10) en anderzijds doordat er relatief veel particuliere paardenbezitters al in de CBS-Landbouwtelling zijn opgenomen (factor 3,08 * 0,9). In onderstaand schema zijn de resultaten van de scenario's weergegeven.

Tabel 3.5 Geschatte aantal paarden en pony's bij verschillende scenario's

	Populatie 300.000	Populatie 400.000	Populatie 500.000
Twente			
Opschaling 90%	19.500	25.900	32.400
Opschaling 100%	17.700	23.600	29.500
Opschaling 110%	15.900	21.200	26.500
Achterhoek			
Opschaling 90%	20.000	26.700	33.300
Opschaling 100%	18.200	24.200	30.300
Opschaling 110%	16.400	21.800	27.300

Bron: eigen berekeningen, afgerond op 100-tallen.

De geschatte populatie paarden en pony's in Twente bedraagt tussen de 15.900 en 32.400. In de Achterhoek zijn dit er tussen de 16.400 en 33.300.

Opgemerkt wordt dat in de beide regio's ieder ongeveer 6% van de landbouwbedrijven van Nederland gevestigd is. Gecombineerd met de inwoneraantallen zijn deze twee

gebieden aan te merken als plattelandsgebieden. Dit zou kunnen betekenen dat in Twente en de Achterhoek het aandeel van de paardenhouderij op landbouwbedrijven groter is dan het landelijke aandeel. In hoofdstuk 5 komen we hierop terug.

4. Overige bedrijven

Op basis van het Handelsregister van de Kamer van Koophandel (KvK) is geïnventariseerd hoeveel maneges, paardensportverenigingen en bedrijven die op professionele manier paarden houden aanwezig zijn in de regio's Twente en de Achterhoek. Hierbij is eveneens gebruik gemaakt van andere bronnen, waaronder:

1. bestand paardendierenartsen KNMvD (pers. mededeling Ringelesteijn);
2. bestand hoefsmeden (www.hoefsmedenvereniging.nl/);
3. bestand paardenhandelaren (www.cebopa.nl/);
4. bestand paardensport Overijssel (www.paardensportoverijssel.nl/);
5. bestand paardensport Gelderland (www.paardensport gelderland.nl/);
6. Gouden Gids (www.goudengids.nl/);
7. Telefoongids (www.telefoongids.nl/); en
8. www.paardentoerisme.nl.

Tussen de verschillende databronnen bestaat overigens wel een bepaalde overlap. Bovendien geven de genoemde databronnen alleen een weergave van bedrijven (met uitzondering van paardensportverenigingen) die op professionele basis met de paardenhouderij bezig zijn. Gezien de beperkte beschikbaarheid van gegevens is het niet mogelijk een indruk te krijgen van de ontwikkelingen van de paardenhouderij ten opzichte van 10 jaar geleden.

KvK bestand Handelsregister

Om een indruk te krijgen van professionele bedrijven die direct betrokken zijn bij de paardenhouderij is gekeken naar zes verschillende groepen. Dit zijn de volgende groepen:

- fokken en houden overige graasdieren;
- maneges;
- paardensportvereniging;
- recreatiecentra;
- groothandel in levend vee; en
- handelsbemiddeling in levend vee en wilde dieren.

Waar mogelijk zijn bedrijven die overduidelijk geen relatie hebben met de paardenhouderij (bijvoorbeeld varkensbedrijven en schapenfokkerijen) geschrapt. Het kan echter nog steeds voorkomen dat deze bedrijven in de database zitten. Daarom is ook gekeken welke bedrijven direct (door de handelsnaam) in verband gebracht kunnen worden met de paardenhouderij. Deze laatste getallen zullen de paardensector echter onderschatten omdat genoeg bedrijven die wel in de paardenhouderij werkzaam zijn niet dit in hun handelsnaam hebben verwerkt.

Hieronder volgen de aantallen bedrijven per groep voor de regio's Nederland, de Achterhoek en Twente. Tussen haakjes staat aangegeven hoeveel procent bedrijven in

Twente en de Achterhoek aanwezig is ten opzichte van het totale aantal bedrijven binnen die groep in Nederland. Wanneer deze percentages worden vergeleken met het percentage inwoners in de Achterhoek en Twente ten opzichte van het totaal aantal inwoners in Nederland kan een indruk worden verkregen van de 'paarddichtheid' in beide regio's.

Tabel 4.1 Aantal bedrijven per groep in Twente en de Achterhoek

Groep	Nederland	Twente	Achterhoek
Fokken en houden overige graasdieren		39	27
Fokken en houden overige graasdieren (%)	808	4,8	3,3
Maneges		47	56
Maneges (%)	1.405	3,3	4,0
Paardensportverenigingen	2.019	99	81
Paardensportverenigingen (%)		4,9	4,0
Waarvan:			
- stichting;	-	32	12
- vereniging.	-	66	69
Recreatiecentra		19	12
Recreatiecentra (%)	538	3,5	2,2
Waarvan:			
- zeker paardenhouderij.	-	0	2
Groothandel in levend vee		132	104
Groothandel in levend vee (%)	2.006	6,6	5,2
Waarvan:			
- zeker paardenhouderij.	-	23	8
Handelsbemiddeling in levend vee en wilde dieren		20	20
Handelsbemiddeling in levend vee en wilde dieren (%)	324	6,6	6,2
Waarvan:			
- zeker paardenhouderij.	-	3	3

In de Achterhoek woont 2,3% van de Nederlanders. Uit tabel 4.1 blijkt dat voor alle groepen met uitzondering van recreatiecentra relatief meer bedrijven zijn in de Achterhoek dan in Nederland. Het aantal maneges en paardensportverenigingen ligt 70% hoger dan op basis van inwonertal verwacht mag worden.

In Twente woont 3,6% van de Nederlanders. Ook voor Twente geldt dat voor de meeste groepen relatief meer bedrijven aanwezig zijn dan in Nederland. Opvallend is wel dat ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde relatief duidelijk meer paardensportverenigingen (+37,5%) aanwezig zijn en minder maneges (-7,5%). Blijkbaar wordt in Twente meer op eigen terreinen gereden en minder op maneges.

Naast bedrijven die direct met paarden te maken hebben is ook gekeken naar bedrijven die producten en of diensten aan de paardenhouderij leveren. Hiervoor is gekeken naar:

- veterinaire diensten;
- diensten voor veeteelt (waaronder hoefsmederij);
- veevoedergerelateerde bedrijven (bestaand uit verschillende groepen).

Bij diensten voor veeteelt staat tussen haakjes weergegeven welk bedrijven zeker werkzaam zijn voor de paardenhouderij (op basis van handelsnaam).

Tabel 4.2 Aantal bedrijven die producten en of diensten aan de paardenhouderij leveren in Twente en de Achterhoek

Groep	Nederland	Twente	Achterhoek
Veterinaire diensten	185	4	7
Veterinaire diensten (%)		2,2	3,8
Diensten voor veeteelt	1.344	60	68
Diensten voor veeteelt (%)		4,5	5,1
Waarvan:			
- zeker paardenhouderij.		20	23
Veevoerders	1.627	75	52
Veevoerders (%)		4,6	3,2
Waarvan:			
- groothandel in veevoeder;	78	3	2
- groothandel in veevoeder (%);		3,8	2,6
- groothandel in hooi, stro en ruwvoeder;	269	11	3
- groothandel in hooi, stro en ruwvoeder (%);		4,1	1,1
- groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen ass.;	996	46	32
- groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen ass. (%);		4,6	3,2
- vervaardiging van veevoeder;	130	3	9
- vervaardiging van veevoeder (%);		2,3	6,9
- groothandel in meng- en krachtvoeder;	154	12	6
- groothandel in meng- en krachtvoeder (%).		7,8	3,9

Het aantal hoefsmeden ligt zowel in de Achterhoek als in Twente duidelijk hoger dan het percentage dat op basis van het gemiddelde inwoneraantal verwacht mag worden (respectievelijk 2,3% voor de Achterhoek en 3,6% voor Twente). Het aantal veterinaire diensten ligt lager, maar het aantal wat ingeschreven staat bij de KvK is niet representatief. Ook het aantal bedrijven wat veevoer produceert ligt hoger dan in andere regio's. Op basis van het agrarische karakter van beide regio's mag dit ook verwacht worden.

Bestand hoefsmedenvereniging

Op basis van het bestand van de hoefsmedenvereniging blijkt dat vanuit de Achterhoek 12 en vanuit Twente 15 hoefsmeden geregistreerd staan. Voor de Achterhoek overlappen 8 met het bestand van de KvK en voor Twente overlappen 6 (aangetoond op basis van handelsnaam). In Nederland zijn in totaal 262 hoefsmeden ingeschreven bij de vereniging. Dit betekent dus dat 4,6% van de hoefsmeden uit de Achterhoek komt en 5,7% uit Twente. Ook op basis van deze databron kan dus eveneens worden geconcludeerd dat in de Achterhoek en Twente meer hoefsmeden aanwezig zijn dan op basis van bevolkingsdichtheid verwacht mag worden.

Bestand paardenhandelaren

Op basis van het bestand Centrale Bond van Paardenhandelaren (CEBOPA) zijn 12 paardenhandelaren geregistreerd in Twente en 9 in de Achterhoek, op een totaal van 105 paardenhandelaren in Nederland. Ook hier is overlap met het bestand van de KvK. Ook hier wordt duidelijk dat in de Achterhoek (8,6%) en Twente (11,4%) meer paardenhandelaren

aanwezig zijn dan op basis van inwonertal verwacht mag worden. In Twente worden 9 paardenmarkten georganiseerd en in de Achterhoek 4.

Bestand paardendierenartsen

Op basis van het bestand paardendierenartsen van de KNMvD blijkt dat in Twente 27 en in de Achterhoek 19 geregistreerde paardendierenartsen aan het werk zijn. Dit zijn geen praktijken maar personen die bevoegd zijn tot het doen van alle behandelingen bij paarden. Hierdoor wordt het grote verschil veroorzaakt met de KvK-database. Bovendien hoeven dierenartsen zich niet te registreren in de KvK-database (zogenaamd vrij beroep). In Nederland zijn in totaal 459 geregistreerde paardendierenartsen. Dit betekent dat in de Achterhoek (4,1%) en Twente (5,9%) meer paardendierenartsen aanwezig zijn dan op basis van inwoneraantal verwacht mag worden.

Bestand paardensport Overijssel

Binnen de stichting paardensport Overijssel bestaat een kring Twente die fungeert als overkoepelend orgaan. Door deze kring is bekend hoeveel paardensportverenigingen in Twente aanwezig zijn en hoeveel evenementen georganiseerd worden.

In Twente zijn 36 paardensportverenigingen en 25 ponysportverenigingen actief. Het hogere aantal paardensportverenigingen in het KvK-bestand heeft onder te maken met opname van bijvoorbeeld menverengingen in het KvK-bestand. Volgens deze website worden in Twente 79 hippische evenementen georganiseerd.

Bestand paardensport Gelderland

Voor de Achterhoek is geen vergelijkbaar bestand aanwezig die wel aanwezig is voor Overijssel. Gezien de volledigheid van het KvK-bestand (zie boven) is dit ook niet verder uitgezocht.

Gegevens www.goudengids.nl

Op de website van de Gouden Gids is gekeken naar drie verschillende groepen: (1) Paardenhandelaren, (2) Paarden-, Stoeterijen en fokbedrijven, (3) paardensport (divers van verenigingen tot ruitersport). In onderstaande tabel is een overzicht voor Twente en de Achterhoek weergegeven.

Tabel 4.3 Aanwezige bedrijven met betrekking tot de paardenhouderij in de Achterhoek en Twente op basis van de Gouden Gids

Groep	Nederland	Twente	Achterhoek
Paardenhandelaren	220	25	6
Paardenhandelaren (%)		11,4	2,7
Stoeterij en fokbedrijven	358	22	10
Stoeterij en fokbedrijven (%)		6,1	2,8
Paardensport	471	30	23
Paardensport (%)		6,4	4,9
Maneges	975	52	31
Maneges (%)		5,3	3,2
Hoefsmeden	484	29	16
Hoefsmeden (%)		6,0	3,3

Gegevens www.paardentoerisme.nl

Op de website www.paardentoerisme.nl, die mede mogelijk gemaakt is door de provincie Gelderland en het ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij, staan verschillende toeristische activiteiten. In principe staan hier alle activiteiten met betrekking tot paardentoerisme in heel Nederland. De praktijk leert dat dit vooral voor de Achterhoek en in mindere mate voor Twente is uitgewerkt. In onderstaande tabel wordt duidelijk welke toeristische activiteiten allemaal plaatsvinden in beide regio's. Hieruit komt naar voren dat de Achterhoek heel actief is met betrekking tot paardentoerisme. Dit komt ook tot uiting in de ontwikkelde ruitervormen in deze regio.

Tabel 4.4 Toeristische activiteiten in de Achterhoek en Twente

Toeristische activiteit	Twente	Achterhoek
Arrangementen, waarvan:		
- individuele trektocht;	4	1
- georganiseerde trektocht;	6	1
- speciale arrangementen.	3	1
Overnachtingen, waarvan:		
- camping;	4	25
- trekkershut;	0	5
- hotel;	1	2
- B&B;	1	14
- bungalow/huis;	2	11
- appartement;	2	19
- groepsaccommodatie.	1	10
Paard, waarvan:		
- huren;	1	7
- manege.	1	9
Huifkar/koets, waarvan:		
- huifkar;	2	14
- koetsen;	0	10
- diversen.	2	21

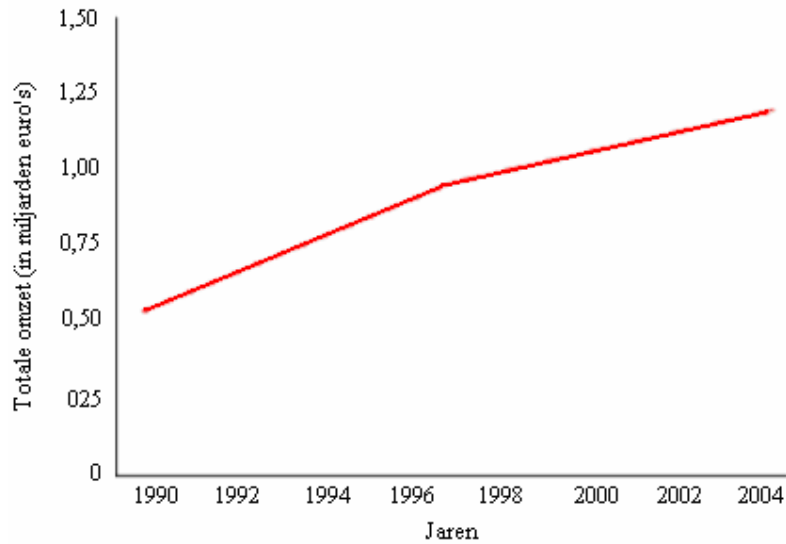
5. Economische omvang van de paardenhouderij

Voor de Nederlandse paardenhouderij wordt een omzet gegeven van 1,5 miljard euro in 2006 (ministerie van LNV, 2006). In figuur 5.1 wordt een historisch overzicht gegeven van de geschatte omzet in de Nederlandse Paardenhouderij. In 2004 was deze geschatte omzet 1,25 miljard euro (Rijksen en Visser, 2005 op basis van Boersma) en in 1991 nog 0,5 miljard euro. Door verder groei is deze omzet in 2006 inmiddels opgelopen tot de eerdergenoemde €1,5 miljard. Door verschillende mensen worden ook schattingen uitgesproken van een omzet van €2 miljard, maar deze schattingen kunnen niet onderbouwd worden. In de studie van Boersma (2003) werd aangenomen dat van de totale €1,25 miljard €425,4 miljoen wordt omgezet in de directe paardenhouderij, €415,8 miljoen in de indirecte paardenhouderij en €332,8 miljoen in de stamboeken en de sport (Broekema et al., 2005). Onder directe paardenhouderij wordt omzet verstaan met betrekking tot manegebedrijven/pensionstallingen, handelsstallen, professionele draf- en rensport, hengstenhouderij, professionele africhtingstallen en export van vlees. Onder indirecte paardenhouderij worden de volgende bedrijfstakken gerekend:

- foerage en dergelijke;
- ruitersportartikelen;
- stallenbouwers;
- gezondheidszorg;
- hoefsmeden;
- verzekeraars;
- concoursgevend organisatie; en
- dienstverlening (advies, makelaardij).

Het economische belang van de paardenhouderij in Twente en de Achterhoek kan op verschillende manieren worden berekend. Door verschillende methodieken te gebruiken en een gevoeligheidsanalyse uit te voeren kan een bepaalde bandbreedte van de economische omzet worden gegeven, waardoor de uiteindelijke resultaten robuuster kunnen worden. In dit onderzoek wordt een inschatting gemaakt van de omzet uit de paardenhouderij in Twente en de Achterhoek op basis van het aantal inwoners en het aantal paarden daar.

Figuur 5.1 Historisch verloop van de totale geschatte omzet in de Nederlandse Paardenhouderij (Rijksen en Visser-Riedstra, 2005)

Economische omzet op basis van het aantal inwoners

Wanneer de totale omzet van de paardenhouderij (€1,5 miljard) wordt gedeeld door het totaal aantal inwoners van Nederland kan op basis van het inwoneraantal van Twente en de Achterhoek de omzet voor beide regio's berekend worden. In tabel 5.1 staan het aantal inwoners van Nederland, Twente en de Achterhoek weergegeven. Op basis van tabel 5.1 kan worden berekend dat de paardenhouderij in de Achterhoek een omzet heeft van €35 miljoen en in Twente van €53,5 miljoen.

Tabel 5.1 Inwoners in Nederland en Twente en de Achterhoek

	Inwoners	Percentage ten opzichte van totaal
Nederland	16.311.700	100,0
Twente	581.921	3,6
Achterhoek	380.657	2,3

In tabel 5.2 zijn op basis van bovenstaande berekening nog twee alternatieven door-gerekend. Voor Twente en de Achterhoek is berekend wat de jaarlijkse omzet voor de paardenhouderij zou zijn als de Nederlandse jaarlijkse omzet hoger (€1,75 miljard) of lager (€1,25 miljard) was. Voor de Achterhoek varieert de jaarlijkse omzet in de paardenhouderij van €29,2 miljoen tot €40,9 miljoen en in Twente varieert deze omzet van €44,6 miljoen tot €62,4 miljoen.

Tabel 5.2 *Gevoeligheidsanalyse jaarlijkse omzet paardenhouderij Twente en de Achterhoek door variatie met nationale omzet*

Omzet Nederlandse paardenhouderij (in miljarden euro's)	1,25	1,50	1,75
Twente (in miljoenen euro's)	44,60	53,50	62,40
Achterhoek (in miljoenen euro's)	29,20	35,00	40,90

De verwachting bestaat echter, mede op basis van hoofdstuk 3 en 4, dat de paardenhouderij actiever beoefend wordt door mensen in Twente en de Achterhoek ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde. Dit zal leiden tot hogere omzetten in beide regio's. Om deze reden is de economische omzet in de paardenhouderij ook berekend op basis van het aantal aanwezige paarden in de regio.

Economische omzet op basis van het aantal paarden

Door de economische omzet op basis van het aantal paarden te berekenen kan een beter beeld worden verkregen van de jaarlijkse omzet in de paardenhouderij in beide regio's. In het algemeen wordt aangenomen dat in Nederland 400.000 paarden aanwezig zijn (ministerie van LNV, 2006). Ook in deze schatting zit echter nogal wat variatie. Zo werd in 1998 berekend dat de totale paardenstapel in 2005 590.000 zou bedragen. Dit lijkt echter aan de hoge kant.

Op basis van 400.000 paarden kan berekend worden dat per paard 3.750 euro aan omzet gegenereerd wordt (direct, indirect en met stamboeken en sport). Om een indruk te krijgen van de omzet in de Achterhoek en Twente moet bepaald worden hoeveel paarden in deze regio's aanwezig zijn.

In hoofdstuk 3.6 zijn schattingen van het aantal paarden en pony's gedaan bij verschillende veronderstellingen. Kanttekening is gemaakt dat er vanwege het agrarische karakter van beide regio's de geschatte aantallen een overschatting zou kunnen zijn. Op basis van het aantal paarden uit hoofdstuk 3.6 is berekend dat de omzet in Twente €88,5 miljoen is (bij 23.600 paarden en pony's) en voor de Achterhoek €90,1 miljoen (bij 24.200 paarden en pony's). In deze paragraaf is echter ook op basis van sommatie het aantal paarden en pony's geschat.

Op basis van de landbouwtelling is vastgesteld dat in de Achterhoek 7.868 paarden en pony's aanwezig zijn en in Twente 7.657. Dit is respectievelijk 6,1 en 5,9% van de Nederlandse paardenstapel (130.000) die geregistreerd staat in de Landbouwtelling. In de Achterhoek zijn 56 maneges en in Twente zijn 47 maneges. Gemiddeld wordt aangenomen dat per manege 55 paarden aanwezig zijn (Van Markus, 1998). Dit betekent dat in de Achterhoek 3.080 paarden op maneges aanwezig zijn en in Twente 2.585. Landelijk zijn, op basis van deze aanname, 77.275 paarden in maneges aanwezig. In het KNHS-paardensportonderzoek (ZKA, 2006) is berekend dat 20% van het totaal aantal paardensporters een eigen paard in bezit heeft. Gemiddeld heeft deze paardensporter 1,4 paard in bezit heeft en 1 pony. Voor Nederland komt dit neer op 211.000 paarden en pony's die in bezit zijn bij paardensporters. In het oosten van Nederland (waaronder Twente en de Achterhoek) is 24% van de paardensporters woonachtig. In deze regio is echter 21% van het totaal aantal Nederlanders woonachtig. Dit betekent dat in Twente en de Achterhoek relatief gezien 14% meer paardensporters woonachtig zijn, respectievelijk 12.130 in de Ach-

terhoek en 18.550 in Twente. Omgerekend hebben deze paardensporters 5.820 ($12.130 * 20\% * (1,4+1,0)$) paarden en pony's in de Achterhoek en 8.900 in Twente.

Wanneer op nationaal niveau deze drie categorieën bij elkaar opgeteld worden, komt dit neer op circa 418.000 paarden in Nederland. Dit komt behoorlijk overeen met de schatting van 400.000 paarden. Tussen de verschillende categorieën (maneges, Landbouwtelling en paardensporters) bestaat echter wel enige mate van dubbeltelling. Aangenomen wordt dat de dubbeltelling en paarden die niet in de registratie meegenomen zijn elkaar compenseren. Doordat we gerekend hebben met een hoger aantal paarden wordt de omzet per paard ook lager. Dit betekent dat nu gerekend wordt met een omzet per paard van €3.590. Deze economische omzet ligt een stuk hoger dan de schatting die paardensporters hebben gemaakt voor kosten die voor hun sport kwijt zijn (€1.035). Dit wordt onder andere veroorzaakt doordat in dit onderzoek wordt gerekend met exploitatiekosten (dus inclusief huisvesting en aanschaf paard) terwijl in het KNHS-paardensportonderzoek vooral gerekend wordt met uitgaven.

In de Achterhoek zijn op basis van onze berekeningen in totaal 16.768 paarden en pony's aanwezig en Twente 19.142. Deze getallen vallen binnen de range van de opschaling van de Landbouwtelling (hoofdstuk 3) Op basis van de aangenomen omzet van €3.590 per paard komt dit neer om een omzet van €62,9 miljoen in de Achterhoek en een omzet van €71,8 miljoen in Twente. Deze geschatte bedragen zijn dus lager dan de schatting op basis van de gegevens van de Landbouwtelling. Deze bedragen zijn wel aanzienlijk hoger dan de bedragen berekend om basis van het aantal inwoners.

In deze berekening wordt aangenomen dat het percentage paardensporters voor de Achterhoek en Twente gelijk is. In tabel 5.3 is een gevoeligheidsanalyse uitgevoerd voor bovenstaande berekening door de totale omzet in de Nederlandse paardenhouderij te variëren.

Tabel 5.3 Gevoeligheidsanalyse jaarlijkse omzet paardenhouderij Twente en de Achterhoek door variatie met nationale omzet

Omzet Nederlandse paardenhouderij (in miljarden euro's)	1,25	1,50	1,75
Achterhoek (in miljoenen euro's)	50,10	60,20	70,20
Twente (in miljoenen euro's)	57,20	68,70	80,10

De economische omzet in tabel 5.3 is een stuk hoger dan de economische omzet in tabel 5.2. Omdat in tabel 5.3 echter gecorrigeerd is voor het aantal paarden in beide regio's geeft deze tabel waarschijnlijk een betere indruk van de economische omzet in de paardenhouderij in Twente en de Achterhoek. In de berekening in tabel 5.3 is nog wel aangenomen dat het percentage paardensporters in Twente en de Achterhoek gelijk is. Gezien het relatief grotere percentage paardensportverenigingen en maneges in de Achterhoek ten opzichte van Twente (in verhouding tot het aantal inwoners in deze regio's; zie hoofdstuk 5) zou verwacht kunnen worden dat het percentage paardensporters in de Achterhoek hoger is dan in Twente. Dit zou kunnen beteken dat de omzet in de paardenhouderij van de Achterhoek en Twente dicht bij elkaar ligt. Dit is echter lastig in te schatten omdat in Twente een groot aantal hippische evenementen wordt gehouden met nationale en internationale allure en paardentoeerisme in de Achterhoek sterk in opkomst is. Verder is in tabel 5.3 aangenomen

men dat in de regio Twente en de Achterhoek de omzet per paard gelijk is aan het Nederlandse gemiddelde. Het kan zijn dat in de Twente en de Achterhoek de omzet per paard lager of juist hoger is. Het ontbreekt aan gegevens om hier een goede inschatting van te maken.

6. Conclusies

- In Twente zijn er in 2006 totaal 1.152 landbouwbedrijven met paarden en pony's (ruim 23% van totaal landbouwbedrijven), met totaal 7.657 paarden en pony's (5,9% van totaal Nederland). In Twente wonen 3,6% van de Nederlanders. Gezien de bevolking in Twente zijn er relatief veel paarden en pony's in de regio aanwezig. Het economische belang van de paarden en pony's is 24% van het totaal op landbouwbedrijven met paardenhouderij.
- In de Achterhoek zijn er in 2006 totaal 1.294 landbouwbedrijven met een of meer paarden en pony's (bijna 25% van totaal landbouwbedrijven), totaal 7.868 paarden en pony's (6,1% van totaal Nederland) en is het economische belang van de paarden en pony's is een vijfde van het totaal op die bedrijven. En opzichte van de inwoners in de Achterhoek (2,3% van de Nederlanders) zijn er veel paarden en pony's aanwezig.
- Rond stedelijke gebieden als Enschede, Hengelo, Doetinchem en Zutphen zijn vaker paardenhouderijen op landbouwbedrijven waargenomen.
- Van alle landbouwbedrijven met paarden en pony's in Nederland is 6,6% gelegen in Twente en 7,4% in de Achterhoek. Paardenhouderij treft men aan overwegend op graasdierbedrijven. Op andere bedrijfstypen komt paardenhouderij in veel mindere mate voor.
- Relatief veel landbouwbedrijven (Twente 70%, de Achterhoek 77%) hebben slechts een of enkele paarden en pony's. Ruim 70% van de paarden en pony's komt voor op landbouwbedrijven met meer dan 5 paarden en pony's per bedrijf.
- De laatste 10 jaar neemt het aantal landbouwbedrijven met paardenhouderij af en neemt het aantal paarden en pony's toe in beide regio's. Er zijn nu meer bedrijven met minimaal 6 paarden en pony's dan 10 jaar geleden. De paardenpopulatie in Twente en de Achterhoek heeft een sterke groei gekend in de periode 1996-2001. De laatste jaren is de paardenpopulatie in Twente iets afgenomen en die van de Achterhoek licht toegenomen;
- Het economische belang van de paardenhouderij op landbouwbedrijven is toegenomen in de tijd. Voor Twentse bedrijven is 24% van de economische omvang afkomstig van de paardenhouderij. Voor de Achterhoek is dit 20%.
- In Twente en de Achterhoek zijn relatief gezien duidelijk meer bedrijven aanwezig die zich op professionele basis (dat wil zeggen inschrijving bij KvK) bezig houden met de paardenhouderij. Dit geldt zowel voor aanwezige maneges en handelsbedrijven in paarden als voor de toeleverende en dienstverlenende industrie zoals de hoefsmeden en paardendierenartsen.
- Bovendien lijkt het erop dat in Twente veel hippische evenementen van nationale en international allure worden georganiseerd en dat het paardentoeerisme met name in de Achterhoek in opkomst is. Dit kan echter niet met gegevens onderbouwd worden.
- Het aantal paarden en pony's is moeilijk te kwantificeren. Schattingen op basis van de CBS-Landbouwtelling geven aan dat er in Twente 23.600 en in de Achterhoek

24.200 paarden en pony's zijn. Dit lijkt gezien het agrarische karakter van de beide regio's een overschatting van de populatie. Schattingen op basis van een sommatie levert voor Twente een aantal van 19.142 en voor de Achterhoek 16.768 paarden en pony's op. Deze aantallen lijken een onderschatting vanwege de waarschijnlijkheid dat particulieren op het platteland gemiddeld meer paarden en pony's bezitten dan particulieren elders en het feit dat een groep bedrijven niet-zijnde landbouwbedrijf of manege niet meegenomen is. Deze groep van bedrijven is moeilijk in kaart te brengen.

- Door het ontbreken van veel gegevens is het lastig om een betrouwbare schatting te maken van de economische omzet van de paardenhouderij. Voor het berekenen van de economische omzet zijn enkele aannames gemaakt (bijvoorbeeld totale omzet Nederlandse paardenhouderij). Dit betekent dat de resultaten met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden.
- De economische omzet in de paardenhouderij op basis van het aantal inwoners in varieert van €29,2 miljoen tot €40,9 miljoen voor de Achterhoek en van €44,6 miljoen tot €62,4 miljoen voor Twente. Hierbij is rekening gehouden met directe omzet (bijvoorbeeld maneges, handelstallen, hengstenhouderij enzovoort), indirecte omzet (bijvoorbeeld foerage, gezondheidszorg, ruitersportartikelen enzovoort) en omzet van sport (evenementen) en stamboeken.
- De economische omzet (direct, indirect en stamboek en sport) berekend op basis van de sommatie van het aantal aanwezige paarden varieert van €50,1 miljoen tot €70,2 miljoen voor de Achterhoek en van €57,2 miljoen tot €80,1 miljoen voor Twente.
- De economische omzet van de paardenhouderij in de Achterhoek en Twente ligt duidelijk hoger dan in andere regio's in Nederland. De landelijke omgeving maakt deze hogere economische omzet mede mogelijk.

Literatuur

AOC Oost, *Paard als economische trekker in Twente en Achterhoek*. Projectvoorstel AOC Oost, Lochem, 31 januari 2007.

Broekema, R. et al., *Paardenhouderij: Zegen of vloek voor het landschap*. CLM, Utrecht, 2005,

Gebben, E. en M. van Amersfoort, *Noordoost Twente als hippische regio. Verkenning naar de mogelijkheden*. DLV Groen en Ruimte bv, Dronten, 2006.

LNV, *Paard en Landschap*. Ministerie van LNV, Den Haag, 2006.

LNV, *Paardenhouderij krijgt volwaardige plaats in beleid ministerie LNV*. Ministerie van LNV, Den Haag, persbericht 18 mei 2006.

Rijksen, L. en K. Visser-Riedstra, *Inventarisatie Paardenhouderij*. ASG, Lelystad, 2005.

Sectorraad Paarden, *Paardenhouderij en Ruimtelijke Ordening. De plaatsbepaling van de paardenhouderij in de Ruimtelijke Ordening met bijbehorende randvoorwaarden*. Productschappen voor Vee, Vlees en Eieren, Zoetermeer, september 2004.

SRP en VNG, *Paardenhouderij en Ruimtelijke Ordening. Handreiking voor de praktijk*. Sectorraad Paarden en Vereniging Nederlandse Gemeenten, 2006.

ZKA, 'Profiel, gedrag en behoeften Nederlandse paardensporters'. In: *Paardensportonderzoek 2006*. ZKA Consultants & Planners in opdracht van KNHS, mei 2006.

Websites:

www.knhs.nl

www.hoefsmidenvereniging.nl

www.cebopa.nl

www.paardensportoverijssel.nl

www.paardensport gelderland.nl

www.Goudengids.nl

www.telefoongids.nl

www.paardentoerisme.nl.